

Eörsi István az irodalom mai állapotáról

Mihancsik Zsófia interjúja

– *Maga arról volt híres a 89 előtti időszakban, hogy már akkoriban sem kerülte a konfliktusokat. Meglehetősen sok ütközése volt, nemcsak a politikai hatalommal, hanem az író társaival is, akiket nem kímélt, ha úgy ítélte meg, hogy erkölcsileg kívánnivalót hagy maga után a magatartásuk, a mondanandójuk, a tevékenységük. Kevesebb konfliktusnak érzi-e szükségét 89 óta, változott-e ebből a szempontból az irodalmi közeg?*

– A kérdése pontatlan. 89 előtt nem az határozta meg a helyzetemet, hogy nem kíméltem az író társaimat. Ha jól emlékszem rá, a legjelentősebb írók többsége ellen soha egy árva szót sem szóltam. A mostanában megjelenő könyveimből is kiderül, mennyire tiszteltem mondjuk Weöres Sándort, anélkül, hogy a politikai magatartásáért lelkesedtem volna. Például a Charta 77 melletti első aláírásgyűjtés során fölmentünk hozzá Mészöly Miklóssal, hogy írja alá a szolidaritási nyilatkozatot. Azt mondta, estig gondolkodik a dolgon. Este aztán azt a választ adta, hogy szívesen aláírná, de ezzel élete legfontosabb művét veszélyeztetné, a *Három veréb hat szemmel-t*. Amin én határtalanul jól röhögtem magamban, Mészöly is, persze, de ez nem csorbította szeretetünket Weöres iránt: őt nem lehetett nem szeretni. Különben sem úgy kezdődött a dolog, hogy én korbácsoltam volna az írókat azért, mert nem ellenzékiek: én mindenkinek elismerem a jogát arra – amíg nem támadott értékeket –, hogy maga döntse el, mennyit kockáztat. Hanem úgy kezdődött, hogy a szabadulásom után én nem kellettem az író társaimnak. Olyan dolgokra emlékeztettem őket – börtönből

jött emberként, és azért is, mert kimaradtam az első évek egyezkedéseiből –, amelyekre nem akartak emlékezni. Ezért aztán elszigetelődtem a saját nemzedékemben. Emlékszem az első találkozásomra Mészölyvel, még a Magvető régi szerkesztőségi szobájában. Én Csoórral voltam. Mészöly odaszólt Csoórinak: Sanyi, szeretnék veled pár szót váltani.

– *Mészöly tudta, ki maga?*

– Tudta, hogy egy börtönviselt író vagyok, és olvasta talán néhány rákosista versemet.

– *Akkor mi ezzel a probléma? Nem ismerte magát, és Csoórral négy szemközt akart beszélni.*

– Ezzel semmiféle probléma nem lett volna, ha nem egy olyan életen belül történik meg, ahol azok se hívtak el a találkozóikra, akik ismertek engem.

– *Más is volt börtönben, mégsem kiközösítették ki automatikusan vagy hallgatólagosan.*

– De igen, még egy író kiközösítettek, Gáli Józsefet. Akit íróként sem voltak hajlandók elismerni. Déry Tibor azt kérdezte tőlem: Pistám, miért barátkozol vele, hiszen nem író. Ami nem igaz, mert gyönyörű meséket írt, és az első darabja, amelyet játszottak is, nagy tehetséggel volt megírva. Csak hát Gáli meg én nyíltan 56-osok maradtunk. Nyíltan, amennyire abban a társadalomban nyíltan 56-os maradhatott az ember. Zelk Zoltán megírta a börtönben, hogy Werbőczy lövetett az utcán, Déry és előbb-utóbb majdnem minden börtönből szabadult író megtette a maga gesztusait – vagy a hatalom, vagy valamilyen csoport, mint mondjuk Fekete Gyula a népiesek felé –, és ezért cserébe felvette őket valamilyen közeg.

Én meg – hangsúlyozni szeretném, nem erkölcsi kiválóságom okából, hanem élményeim és ösztöneim folytán – 56-osként jöttem ki, és az is maradtam.

– *És ezt nyomban lehetett is tudni magáról?*

– Ez kiderült, mert kihoztam a börtönből százötven politikai verset – amelyek közül tizenöt-húszat ma is jó versnek tartok –, és mutogattam őket. Ezek meg úgy néztek rám, mint egy őrültre, mert a Rákosi-korszakbeli írói politizálás miatti szégyenüket vagy megvetésüket – attól függően, hogy részt vettek benne vagy sem – úgy kompenzálták a Kádár-korszak szabadabb rabságában, ahol már nem volt követelmény politikai költeményeket gyártani, hogy azt mondták, költőhöz, íróhoz méltatlan a politikai tematika. Csakhogy ez számomra a börtönben nem politikai tematika volt, hanem az életem. És annak ellenére nem kellett nekik, hogy néhány versemnek még az esztétikai értékeit is elismerték. Ítélezni pedig indirekt módon ítéleztem: például megnéztem Kovács András filmjét, a *Falak*-at, és átláttam az egész alapállás hihetetlen öncsalásán és hazugságán. Az alaptétele elfogadható volt: egy viszonylag tágas börtönben élünk, a falak léteznek, de nem nyomnak össze bennünket, viszont mindig el kell menni a falakig, azaz ki kell használni minden mozgási lehetőséget. Csakhogy a legtöbben erre úgy reagáltak, hogy behunyták a szemüket, tettek előre két-három lépést, és elkezdtek üvöltözni, hogy elérték a falat. Nem is tudták, hol van, nem is akarták kipróbálni. Én meg a rendszeres fellépésemmel – nem X. vagy Y. ellen irányulóan, hanem saját írói lehetőségeim próbálgatása közben, ürügyekkel, cselekkel, metaforákkal – azt bizonyítottam, hogy a fal teljesen máshol van, sőt rést is lehet rajta ütni, vagy át is lehet ugrani olykor. Az a benyomásom, hogy a publicisztikáimat szerették olvasni az író társaim, sokszor úgy érezték, hogy helyettük is beszéltek, de alapjában rettentően bosszantotta őket, hiszen legtöbbjük életstratégiá-

ját, falelméletét cáfoltam vele. Ez okozta – részben – az 56 utáni elszigetelődésemet.

– *Ezt később is elszigetelődésnek érezte, mondjuk a hetvenes években?*

– Voltak olyan korszakok, amikor kevésbé éreztem annak. Mondjuk 68 táján, mikor Horgos Bélának meg akarták alapítani az *Eszmélet*-et, és úgy nézett ki, általános tapasztalattá válik, hogy a falak hátrébb húzódnak. Rendszeresen összejártunk, nagyon különböző emberek, benne voltam a lapot csinálni akarók társaságában, és egyáltalán nem éreztem magam elszigeteltnek. Ez három-négy évig tartott. Közben pedig felnőtt az utánunk következő nemzedék, köztük olyan kitűnő emberek, mint Petri György és Nádas Péter, akikről egészen biztos volt, hogy eleve el sem fogadják az én nemzedékem által kitalált falelméletet. Egész más kategóriákban gondolkodtak, mások voltak az írói tapasztalataik és aspirációik. Nem állítom, persze, hogy a nemzedékből én voltam az egyetlen, aki fittyet hányt a falaknak, de nem voltunk sokan. Konrád is ezerszer bizonyította, hogy máshol vannak a falak, mint ahol az emberek meg szoktak állni. De Konrádnak más a természete, mint nekem, ő mindenkiel tud barátkozni, és képes függetleníteni az emberi ítéleteit a társadalmi, morális, írói nézeteitől – ami egy nagy adomány, noha rá is lehet fázni.

– *Úgy érti, maga erre nem képes...*

– Nem jut eszembe. Én az egyéneket is, a társadalmat is megpróbálom entitásként felfogni. Nem tudom például elválasztani az írói kvalitást a műben rejlő morális világképtől. Mondok példát: én esztétikailag egyként tökéletes versnek tartom Szabó Lőrinc *Különbéké*-jét és József Attila *Ars poeticá*-ját. Az egyik azt mondja: „Én nem fogom be pörös számat”, a másik meg azt: „úgy nézem, elszánt nyugalommal, / az életet, / mint reménytelen lepratábort / vagy harcteret.” Azért egyenértékűek, mert egy lehetséges életstratégiát a lehető legszemléletesebben, legőszintebben, leg-

tömörebben fejeznek ki. Esztétikailag nem választanék köztük – nincs értelme eldönteni, melyik a jobb vers –, de etikailag nem lehet mind a kettőt vállalni. Viszont azt igenis mondhatom, hogy mindkettő nagyon jó vers, de Szabó Lőrincet nem kívánám barátomnak.

– *Úgy érti, az esztétikai ítéletei mellett mindig ott van egy noha, de, bár... Hiszen az előbb ugyanígy tett különbséget Weöres lírája és politikai bátorsága közt.*

– Nem, a kettő közt nagy különbség van. Szabó Lőrincnek számos olyan kiváló verse van, amelyet morális szempontból megvetek. Ez azonban nem akadályoz meg abban, hogy rengeteg versét nagyon szeressem, és hatalmas költőnek tartsam. Weöresnek egyetlen olyan verse sincs, amelyet megvetéssel néznék. Természetesen nem tartom mindegyiket remekműnek, de soha egyetlen verse sem okozott bennem ellenérzést, sőt csak szeretetet váltott ki belőlem. A verseiben nyoma sincs öncsalásnak. És bizonyos témákat sem azért került el, hogy ne kerüljön el a falhoz. Őt semmi sem érdekelté költőként, ami a falhoz vezetett volna: tökéletesen szép és őszinte életművet alkotott. Weöresnél egyszerűen csak azt tartottam nevetségesnek, hogy egy ilyen nagy szellem ilyen primitív kifogást talál, ha valamit nem óhajt vagy nem mer megcsinálni. Ennél sokkal jobban szerettem Mátyás Iván magatartását, aki megírta magáról, hogy gyáva volt; nem kerestett kifogásokat. A Kádár-korszak rászoktatott, hogy az öncsalástól mindennél jobban visolyogjak. És hogy az embert entitásnak tekintem, azt jelenti, hogy nem vagyok hajlandó a műben megjelenő esztétikai, etikai, politikai, filozófiai, magánéleti vonatkozások közül bármelyiket lényegtelennek tekinteni, hogy a többit tehermentesítsem. Valószínűleg ez volt a másik konfliktusforrás, ezért tartottak embertelennek, mert kevés volt bennem az elnézés vagy a megbocsátás. Ezzel szorosan összefüggött a harma-

dik tényező is, az átkozottul baloldali világszemléletem, amelyet mindmáig megőriztem. Hogy mikor vesztettem el a kommunizmusomat, azt nem tudom. Bizonyítékom van rá, hogy 1962-ben még marxista-leninistának tartottam magam, noha teljesen mást értettem ezen, mint az uralkodó marxista-leninisták. Ettől ma már nagyon távol állok, noha Marxot ma is az emberiség legnagyobb alakjának tekintem, és Lenint sem tartom olyan amorális tömeggyilkosnak és ostoba diktátornak, ahogy ez manapság jobb körökben divatos: világtörténelmi személyiség volt, noha az egész életműve egy óriási tévedésre épült. De rendkívüli tehetség volt ő is, a század egyik legnagyobb politikai tehetsége.

– *Közbevetőleg: Hitlert minek tartja?*

– Zseninek. A mélypont zsenije volt, ahogy Thomas Mann mondta. És egyedülálló életművet hagyott hátra, a rossznak mint nemzeti életfilozófiának a tudatos felvállalásával: hogy ugyanis a germánság érdekében erkölcsös akár az egész világot is elpusztítani. Lenin ezzel szemben azt mondta, hogy a proletariátus segítségével fel kell szabadítani az egész emberiséget.

– *Ez eddig egy ideológiai különbség.*

– Nem csak az. Lenin olyan filozófiára támaszkodott, amelyik alapjaiban az európai filozófia humanista szárnyának a fő vonulatához tartozott: a felvilágosodásból, a hegelianizmusból és különféle szocialisztikus irányzatokból jött.

– *A pusztítás mértékén változtat valamit, hogy honnan származott az alapjául szolgáló filozófia?*

– Ha Kolimát összehasonlítja Auschwitzcal, az áldozatok szempontjából semmi különbség nincs. De népek és kisebbségi embercsoportok kiirtása mint önérték: ez a példátlan államfilozófia csak a náciizmusra jellemző. A szovjet állam még a legrosszabb időszakában sem rendezkedett be arra, hogy egy vagy több népcsoportot csecsemőtől vénasszonyig elpusztítson, ehhez átállítsa a termelését, a hadászataát, és az egész köz-

lekedési rendjét ehhez igazítsa – ráadásul a halálos fenyegetettség idején, amikor Sztálingrádnál már megfordult a háború! Ezenkívül még a sztálini időkben is mondtak valamit az áldozatokról: te kulák vagy, te kizsákmányoló vagy – de mit lehet mondani egy csecsemőről? Ennek a különbségnek nagyon fontos kulturális következményei is vannak. Van nagy kommunista művészet: József Attila, Brecht, Majakovszkij – és Buñuel-től Picassóig, Eluard-ig a kommunista párttagok sora. Az viszont elképzelhetetlen, hogy a kultúra vezető személyiségei akár csak öt percig is a nácizmushoz tartozzanak, mert ebből hiányzott az a humanisztikus alap, amelyikből a kultúra is meg a kommunizmus is kinőtt. Azoknak a költészetében pedig, akik a nácikkal szimpatizáltak és nagy költők voltak – mint Gottfried Benn vagy Szabó Lőrinc –, furcsa módon egy sor nácizmus sincs. Majakovszkij vagy József Attila költészete viszont tele van kommunista versekkel. A szociális igazság vágya egyidős az osztálytársadalmakkal – ezért hivatkozhattak kommunista költők – amíg a bolsevizmus le nem lepleződött mint kegyetlen osztálydiktatúra – arra, hogy „minden emberi mű értelme” bennük bűg. Vagy gondoljon egy közelmúltbeli politikai eseményre: Franciaországban soha egyetlen jobboldali pártnak sem jutott eszébe szövetségre lépni Le Pennel. A francia szocialisták viszont a kommunistákkal szövetségben indultak a választásokon, és még Chiracék sem támadták emiatt őket. Ez azt jelenti, hogy Nyugaton, még ha ezt nem fogalmazták is meg föltétlenül, magától értetődő közhely, hogy a nácizmust, a nacionalizmust illetlenség beengedni akár az előszobába is. Vagyis ha Magyarországon a legnagyobb magyar anya és a legkeresztényibb pártalelnök elmennek a MIÉP gyűlésére, nem tesznek mást, mint hogy bejelentik, hogy nem európaiak.

– *De folytassa a saját baloldaliságát...*

– Igen, átkozottul nehéz volt megemészteni, hogy azok, akik már nem

voltak baloldaliak, vagy sose voltak azok, valamelyik *modus vivendi*-re jutottak a kormánnyal, én meg folyton ugrálok, baloldali rongyokat rázva. Ehhez jött még az is, hogy mivel az elmondottak folytán is kívül estem a magyar irodalmi fejlődés fő vonalán, széles körben az az ítélet alakult ki rólam, hogy alapjában véve rossz író vagyok. Annyiban valóban rászolgáltam erre, hogy minden műfajban mind a mai napig írok rosszakat is.

– *Valószínűleg ezzel mások is így vannak, de maga meg is jelenteti a rossz írásait.*

– Mások is. Viszont azt már korábban is tudtam, hogy írói lebecsülésemnek négy oka volt. Az első oka az volt, hogy politizálásommal kívül kerültem az író elfogadott image-án. A másik ok az, amit az imént mondtam, hogy valóban írtam sok rosszat is. A harmadik, hogy az egész irodalmi működésem a magyar hagyományoktól eltérő útra terelődött, főként a német irodalmi tradíció irányába. Sok versemről eleve el se ismerték, hogy vers volna: csak szöveg. Emlékszem, amikor a *Jelenkor*-ban megjelent az általam egyik leginkább kedvelt versem, *A kérdés*, amelyik a letartóztatásom történetét meséli el, Lázár Ervin, akivel egy szerkesztőségben dolgoztam, és meglehetősen kedveltük egymást, gratulált, de rögtön hozzátette, hogy ez persze nem vers. Ugyanez történt, mikor lefordítottam – lett is belőle botrány, hiszen a vers Kelet-Németországban nem volt engedélyezve – Brechtnek *A megoldás* című versét, amelyet az 1953-as német felkelésről írt –

A június 17-iki fölkelés után

Az Írószövetség főtitkára

A Sztálin-fasorban röplapokat osztott szét,

Melyek tudatták, hogy a nép

Eljátszotta a kormány bizalmát,

És csak kétszeres munkával

Hódíthatja vissza. Nem volna ezúttal

Egyszerűbb, ha a kormány

Feloszlatná a népet,

És újat választana?

Csoóri elolvasta, nagyot röhögött, és

azt mondta: iszonyú jó, de persze nem vers. Ezt már ismerte nem csak Lázár Ervin megfogalmazásában. A drámáimra meg azt mondták, hogy túl spekulatívak. De maradjunk Brechtnél: erre a megoldásra, amelyet ő választott, Németország területén nem lehet azt mondani, hogy ez nem vers. Vagy pedig azt kell mondani, hogy az epigramma nem költői műfaj. A forma itt klasszikus epigramma, csak Brecht nem hexametert használt, mint Martialis tette volna, hanem szabadverset, ami a XX. században közkeletű megoldásnak számít. Vagy gondoljunk arra a vitára, amely nálunk a hatvanas-hetvenes években zajlott, hogy a gondolat része-e a valóságnak, és ha a líra a valóságot tükrözi vissza, lehet-e gondolati lírát csinálni. Ezt képtelenség lenne lefordítani Diderot vagy Goethe nyelvére. Már a kérdésfeltevés is abszurd volna! De nálunk a gondolatok éppolyan művészetellenes elemnek tartottak, mint a politikát. Emlékszem, erre én mindig Adynak azzal a sorával jöttem, hogy „Sosem tudott az igazsághoz igazunk minket eljuttatni”. Ady szemében az igazsághoz nem az igazságtalanság rekeszti el az utat, hanem a mi partikuláris, kismemzeti, vacak, provinciális igazságunk. Ez akkora gondolat, amely kiindulópont az egész magyar történelem megértéséhez. Ady ezerszer intellektuálisabb költő volt, mint Babits, de ezt csak én tudtam abban az időben, sőt valószínűleg ma is csak én vallom ezt a nézetet. Babits nagyon nagy költő volt, de gondolatai a kor átlag nemzeti liberális szintjén mozogtak. Talán csak a *Jónás könyvé*-ben jutott el egy furcsa, dialektikus igazságig, nevezetesen, hogy az ember személyes igazsága és a világtörténelmi, isteni igazság közt elviselhetetlen ellentmondások vannak.

– *De most maga épp a ló másik oldalára esik, amikor az intellektualitást teszi egy vers, egy költő kizárólagos megítélési szempontjává.*

– Nem, elismerek másfajta lírákat is.

– *Azt mondta: Ady ezért nagyobb, mint Babits.*

– Nem, Ady nagyobb intellektuális költő. Mindig azt mondják, hogy Babits a *poeta doctus*, Ady pedig az ösztönök költője. Ezzel szemben én azt állítom, hogy a stílárius elemektől eltekintve, ha a gondolati feszítőerőt tekintjük, Ady a legnagyobb magyar költő. Az általam egyébként nagyon kedvelt Babitscsal épp azért állítottam szembe, mert Babitsot szokták Adyval szemben gondolati költőként kijátszani. Ady volt az, mert lírát tudott csinálni a gondolatból. Az imént idézett sorban sem a költői kép vagy a hangfestő szavak szépsége adja meg a vers feszültségét, hanem az „igazság” és az „igazunk” közti gondolati feszültség. Ezt más ezen a szinten nem tudta. A német költészetben ennek nagyon nagy hagyománya van, nemcsak Heine-nél és Brecht-nél, hanem magánál a mesternél, Goethénél is: Goethe lírájában óriási gondolati anyag feszül. Vegyük ezt a hatsorost:

Barátok:

Ó mért ülsz itt jajongva,
jobb jó a rossz napokra,
az öröm visszatér.

Jób:

Ez aljas csúfolódás.
Ha csobog is a forrás,
a főtt halnak az mit sem ér.

– *És mi a negyedik ok, ami miatt magát, véleménye szerint, rossz írónak tartották?*

– Ez egyszerű: roppant kellemes volt egy emberről, akit folyton betiltottak és kínos lett volna kiállni mellette, azt mondani, hogy nem is érdemes kiállni mellette, mert nem jó író. Természetesen mindez sokszor nagyon bántott engem, sőt még most is feldühödöm néha, ha valami kirívó méltánytalanság ér, de alapjában az el nem ismertségnek, illetve az ellenem irányuló gyűlöletnek ezt a tömegét írói munkásságom legnagyobb elismerésének tekintem. Amikor 1993-ban, még Törnai József elnöksége idején Lakatos István József Attila-díjra javasolt engem az Írószövetség népes választmányában – amit persze el sem fogadtam volna, mert már megkaptam a Rákosi-versemért 1952-ben –, és hat el-

lenszavazattal vetették el az ötletet, azt gondoltam, hogy ez a fajta kicsinyes harag bizonyítja, hogy elértem az írásaimmal, amit akartam: megmozgattam az embereket. És ha a választmányi írókat sikerült, nyilván sikerült ez azok körében is, akik szeretik, amit csinálok.

– *Mindenesetre ha ezek is a magyarázatok rá, hogy miért tartották sokan kényelmetlen és összeférhetetlen figurának a magyar irodalmi és közéletben, ez a kép magát 89 után is tovább kísérte, annál is inkább, mert a sajtó- és szólásszabadság beköszöntével immár nyugodtan elmesélhette azokat a történeteit, amelyeket valamilyen eszmei mondanó jegyében szokott mesélni kollégái egykori erkölcsi vagy politikai botlásairól. Mintha saját magában is tovább éltetné azokat a hajdan volt konfliktusokat, amelyek nem is biztos, hogy ma is életképesek.*

– Nem ez történik: A 89-es fordulatot úgy értékeltem, hogy szabadság van. Tehát kialakíthatunk egy őszinte értékrendet. Igazságos értékrend nem alakítható ki, de megközelíthető, és ennek az őszinteség az eszköze, vagyis hogy kimondom, ami a bögyömben van. Kimondom, tekintet nélkül személyes kapcsolatokra, szeretetre-gyűlöletre.

– *Ez nem olyan fokú kegyetlenség, amellyel nem lehet együtt élni?*

– Az volna a természetes írói együttélés egyetlen normális módja, ha megírnánk jót-rosszat egyaránt, mindent, amit egymás teljesítményéről gondolunk, akkor volna irodalmi élet. És minthogy ez a beszélgetés egy sorozat része, amelyik a magyar irodalmi életéről szól, én csak azzal a feltétellel voltam hajlandó egyáltalán ezen a címen megszólalni, ha abból indulunk ki, hogy nem erről beszélünk, mert nincs irodalmi élet. Két dologról nem nagyon lehet mit mondani, Istenről és az irodalmi életről. Az irodalmi életnek ugyanis az a *sine qua non*-ja, hogy a benne részt vevők elfogulatlanul tudnak beszélni egymás teljesítményéről, és nem klikkek, nem érdekcsoportok határozzák meg, kiről mi hangzik el – azt persze

már nem mondom, hogy nem világnézetek. Tehát hogy az esztétikai, politikai, erkölcsi, filozófiai választukat mentén alakulhassanak ki az irodalmi csoportosulások. Erre van lehetőség, e téren sok minden történt 89 óta. De a második feltétel nem adott: hogy ezek a csoportosulások semmilyen szempontból ne akadályozzák meg az őszinte beszédet, az egészséges értékhierarchia kialakulásának ezt az előfeltételét. Először is nálunk létezik a két nagy értékcsoporthoz, amely fölött 89 előtt a párt gyámkodott, de magán a párton belül is létezett: a népies és az urbánus irányzat. Ez a két irányzat mára univerzálissá vált: ennek a választóvonalnak a mentén válnak szét ma azok a vélemények, amelyek arról szólnak, mit csináljunk Magyarországgal vagy Kelet-Európával. Modernizációs programot csináljunk-e vagy populista nemzeti programot. Ez az egész magyar politikai, társadalmi, irodalmi életet szétválasztja. Az irodalmi életnek ezen belül aztán az a sajátossága – és már csak ezért sem létezik –, hogy a népi tábornak nincsen irodalma. Nem azért nincs, mert bárki a másik táborból ezt akadályozná, hanem mert nincs programjuk. Nincs olyan nagy összemzeti követelés mögöttük, amelyekre az irodalmuk fölépülhetne. A harmincas években a népiesek első nemzedéke, Illyésék, Németh Lászlóék számára ott volt a földreform vagy a népi értelmiség kialakulásának a követelése.

– *Úgy érti, hogy irodalmi művek társadalmi-politikai programok nélkül nem jönnek létre? Azokra épülnek?*

– Nem azokra épülnek, bár a *Puszták népe* föltétlenül egy társadalmi programra épült. Sőt Illyés egész költészetét áthatotta ez. De nem a programokra épülnek a művek, hanem van egy ember, aki valamit akar, ezt a valamit kifejezi politikai pamfletben, kifejezi a barátaival folytatott beszélgetésekben, és kifejezi a műveiben is. A népi írók hihetetlenül fontos dolgot akartak, azt, hogy ne legyen feudális Magyarország, a paraszt ne csókoljon kezét a földesúr-

nak, sőt tanuljon, menjen egyetemre. Majd jött a koalíciós kormány, aztán Rákosi, és ezeket mind megvalósította. Amikor én egyetemre jártam, az évfolyamtársaim 50–60 százaléka paraszt- és munkásgyerek volt. Később persze jött még valami, ami a népi irodalomnak életanyagot nyújtott, az erőszakos kollektivizálás, és az új falusi tragédiák. Ebből támadt irodalom: se Galgóczi Erzsébet, se a novellista Szabó István, se Sarkadi Imre sok műve, se Nagy László költészete nem érhető e nélkül. Csoóri Sándor irodalmi indulása is ide vezethető vissza, de például Csurka István irodalmi munkássága a kezdet kezdetétől urbánus volt. Miután azonban a kollektivizálási program megszűnt, és megszűnt a parasztság is abban az értelemben, ahogyan Illyésék indulásakor létezett, természetesen nem lehetett olyan irodalmat felépíteni, amelyik reális paraszti követeléseket tartalmaz. Mert az urbánus irodalom mögött álló követelések – jogegyenlőség, az emberi jogok teljessége – mind a mai napig világszerte létfontosságúak: most máshonnan érik fenyegetések a sajtószabadságot, a polgári jogegyenlőséget, de továbbra is aktuális problémái az emberiségnek. Az idegenek diszkriminálásának új nagy európai hulláma megint aktuálissá tette, más módon, az urbánus, humanista gondolatkinccset. A népiesek alól viszont kiment a talaj, mire mit csináltak? Fölcsaptak Ceausescu ellenzékének, mert Kádár ellenzékének lenni már nem volt érdemes. Valószínűleg abból indultak ki, hogy Magyarországon, a szovjet zónában, jobb életkörülményeket elérni a parasztság számára már nem lehet. Úgyhogy kiegészítkeztek Kádárral, és Aczél születésnapjára cikkeket írtak, ők meg ennek fejében közbenjártak egy-egy letartóztatott erdélyi magyar ügyében. Mára mindebből csak egy körülhatárolhatatlan, romantikus antikapitalista, romantikus bankellenes, romantikus városellenes ideológia maradt, amelyhez konkrét programok nem fűződnek, nem is fűződhetnek, márpedig a művészet

mindig csak a konkrétumokból tud kiindulni. Ezért sem lehet népi irodalom, és ezért sem lehet irodalmi élet, mert az oly módon szakadt ketté, hogy az egyik fele, miközben harcban áll a másikkal, nem termel értékeket.

– *Akkor talán nem ezt kellene megnevezni mint az irodalmi élet hiányának okát, hiszen ha az egyik oldalon nincs irodalmi teljesítmény, az az oldal az irodalmi életben sem játszhat meghatározó szerepet.*

– De ez a tábor mégis az irodalom egyik, meghatározóbb részének tartja magát, irodalmi pozíciók vannak a kezében, és harcot folytat más irányzatokkal. Politikai erőként, természetesen, léteznek a népiesek, de az irodalmi életben csak egy nagy hazugsággal vesznek részt, azzal, hogy ők irodalmi irányzatot is alkotnak. Holott csak a Magyarok Világszövetségének kihelyezett egységei vagy politikai funkcionáriusai. Ez azonban csak a baj egyik fele. A másik az, hogy a valóban jó, értékalakító írók sem képesek rá, hogy létrehozzák azt a findzsacselt, amit Balzac megcsinált Stendhallal, amikor is írt harminc oldalt, most épp nem jut eszembe, melyik Stendhal-regényről, ahol elismerés és megsemmisítő kritika egyszerre volt jelent. Ez lehetetlen nálunk, a jó írók egyetlen kritikai jelzőt sem engednek meg maguknak egymásról.

– *Az ő dolguk lenne? Írók egymásról?*

– A jó írókhoz csapódó, képzett és színvonalas kritikusokra is többnyire ez jellemző. Egyébként szerintem ez az íróknak is kötelességük volna, mert őszinte és mélyreható kritika nélkül nehezebb az embernek továbblépnie. Nem beszélve arról, hogy hamis biztonságot árasztanak egymás számára, melyet fél tucatnyi sikertelen mű sem oszt el. Mondok egy példát a kritika hiányába: Kertész Imre 1977-ben megjelentetett egy világszínvonalú könyvet, a *Sorstalanság*-ot. Minthogy azonban Kertész 1989-ig nem tartozott semmilyen csoportosuláshoz – én se olvastam el akkoriban a könyvét, tehát magam

ellen is beszélek –, egyszerűen nem létezett a magyar irodalomban. Annál kínosabb dolgot, mint hogy valaki egy 1977-ben megírt könyvért 1997-ben kap Kossuth-díjat, két nagy német díjat, az egyéb elismerésekről nem beszélve – teljesen megérdemelte egyébként –, el se tudok képzelni egy ország irodalmi életére nézve. Ez jelzi azt, hogy 1989-ig az irodalmi élet hiánya milyen mértékben volt értékpusztító. Kertésznek nem volt meg a lobbija, és hiányoztak azok a kiváló kritikusok is, akik nyolc-tíz kritikát írtak volna minden írói mukkanásáról. Magyarországon az ilyen mulasztás még tragikusabb az ország kicsisége folytán. Itt mindig csak egy központ volt, egy hierarchia. Ilyen körülmények közt azon-

ban még fontosabb volna, hogy magunkhoz is, másokhoz is kritikailag közeledjünk. Minthogy azonban az elfogulatlan beszéd képessége illetlenségnek számít, ezért nincs irodalmi élet, csak íróbarátságok, érdekösszefonódások.

– *Az elfogulatlan beszéd, ha jól értem, nem a mindenáron való kritizálást jelentené, de nem is a jóindulatú hallgatást...*

– Szerintem az irodalmi ítélkezésben a jóindulat és a tapintat halálos bűn. Hozzájárul a szent tehének képzéséhez – márpedig szent tehennel nem lehet közösséget alkotni, legfeljebb leborulni előttük. A kritikátlan gondolkodás következménye az egész irodalmi életet érdektelenné teszi: nincs tétje a dolognak.

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem a MOZGÓ VILÁG c. lapot ..... példányban, az alábbi címre:

Megrendelő neve:.....

Címe (város, község, kerület):.....

(Utca, tér, ltp.):.....

(Emelet, ajtó):.....

Irányítószám: .....

Előfizetési díj egy évre 1020 Ft

Az előfizetési díjat a részemre küldendő átutalási postautalványon egyenlítem ki.

.....
aláírás

A Megrendelőlapot borítékban, *bérmentesítve* az alábbi címre kérjük feladni:
Hírlapelőfizetési Iroda
BUDAPEST 1900